

## נישואין ומשפחה – כיבוש והתיישבות

הרב הלל בן שלמה

הכותרת למאמר זה נראית מתמיהה. אנו רגילים להתייחס למושגים של 'נישואין', כאל קשר אישי בין איש לאשתו. גם מושגים של 'חיי משפחה', נראים כמתייחסים לקשר הטבעי שבין ההורים לילדיהם, בלי לקשור זאת למציאות החורגת מתחומי המשפחה. אולם מה הקשר בין אדם הנושא אשה, לבין מצות כיבוש הארץ? ומה הקשר בין הולדת ילדים, לבין מצות יישוב הארץ?

כאשר אדם נושא אשה, פעמים רבות הוא מתנתק מן הסביבה הכללית, בגלל הצורך לבנות את ביתו הפרטי. כך אנו מוצאים בתורה לגבי החתן הנושא אשה: "כי יקח איש אשה חדשה – לא יצא בצבא ולא יעבור עליו לכל דבר. נקי יהיה לביתו שנה אחת, ושימח את אשתו אשר לקח" (דברים כד,ה). ניתן להבין לכאורה, כי התורה רוצה לפטור את האדם הנושא אשה מכל מחויבות לכלל, משום שעתה הוא עסוק בענייניו הפרטיים. כך גם אנו מוצאים לגבי האיש אשר ארס אשה ולא נשא אותה, כי הכהן משוח המלחמה היה אומר לו לשוב אל ביתו: "פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה" (דברים כז,ז). אולם חכמינו במשנה (סוטה ח,ז) מבהירים, כי כל הפטורים הנזכרים לגבי היציאה למלחמה, נאמרו רק לגבי מלחמת הרשות. במלחמת המצוה כמו במלחמת כיבוש הארץ כולם יוצאים – "אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה".

על פי ההבנות המקובלות כיום, דברי חז"ל אינם מובנים. מדוע כולם מחויבים לצאת למלחמת המצוה? האם חשיבות מצותו הפרטית של האיש לבנות את ביתו, אינה גוברת על המצוה של כיבוש הארץ? האם אין לנו לראות את הזוגיות בין האיש לאשה החדשה, כמעלה עליונה שצריכה להתקיים על ידם בשעה זו, ולהסתפק בהוצאה לקרב של שאר האנשים, שאינם בשעת בניית משפחה חדשה כרגע? נראה, שכוונת דברי התורה וחז"ל, שונים בדברים רבים מהמושגים המקובלים בחברה כיום (שכנראה מושפעים מתרבויות זרות לנו), ועל כן חשוב לבארם, על מנת להבין את המציאות הרצויה, ואת המגמה לאורה עלינו להתנהל.

## לשם מה מתחתנים?

מאז בריאת העולם ועד היום, אנשים מתחתנים. מדוע הם עושים זאת? ישנה סיבה חברתית פשוטה, הנובעת מהרצון לצאת מן הבדידות "לא טוב היות האדם לבדו". האדם צריך את בת זוגו, גם אם לא היה עושה זאת לשם הולדת ילדים. כמובן, שהילדים הם תוספת משמעותית וחשובה למשפחה, אולם יסוד המשפחה הוא ההורים. ההורים צריכים לשים גבול ברור בינם לבין הילדים. ההורים צריכים לשים גבול ברור גם בינם לבין אנשים אחרים. הקשר הפרטי של ההורים הוא קדוש, ואין לאפשר התערבות זרה בזה. אולם כיצד בונים קשר זה? מציאות נפוצה היא, כי בחור ובחורה אשר היו פעילים בכל מיני פעולות חסד, מסייעים רבות ליישוב הארץ במסגרות שונות, שותפים נמרצים במאבק למען הר הבית, מרגישים עם חתונתם (כפי שיש המסבירים ומדריכים באופן זה), כי כעת עליהם 'להנמיך פרופיל' בכל העשייה שלהם, ולהתמקד בקשר הזוגי, תוך התעלמות מכל הסובב. ולמרות שיש אמת בטענה זו, כי על בני הזוג להקדיש זמן רב אחד לשני, על מנת לבנות את הקשר בצורה טובה לטווח ארוך, הרי שההתעלמות וההזנחה של המצוות הציבוריות והפעילויות שנעשו על ידם, לא זו בלבד שאינם נכונים מבחינה הלכתית, אלא שגם מבחינה זוגית, יש כאן בעיה מהותית, של חוסר הבנה של משמעות הנישואין והמשפחה.

הסתכלות זו – אני התחתנתי, ועכשיו אני זוגתי נמצאים לבדנו ולא אכפת לנו מכל הסביבה – מצויה בחברות שונות, המדגישות באופן קיצוני את חשיבות הביחד של הזוג (ירח דבש ועוד); ודווקא בחברות כאלו, מצויים הרבה מקרים של גירושין או על כל פנים של גילויי חוסר נאמנות ופריצות (פרט לעצם הרגשות הטבעיים של פגיעה הנגרמים באופן ישיר מחברי הזוג הצעיר, אשר לפתע מרגישים בשוני בהתנהגותם, שלא לחינם אינו נראה חיובי בעיניהם).

כמובן, שהתורה מרחיקה אותנו מהסתכלות זו, ומדברי חז"ל יש ללמוד, כי אדם אינו מקים משפחה לעצמו, אלא דווקא לטובת סביבתו ולטובת הכלל. נכון הוא, שישנם גורמים טבעיים הגורמים לאדם לעשות זאת. כך כבר אמרו חז"ל (מדרש תהלים מזמור ט): "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד - זה יצר הרע. וכי יצר הרע נקרא טוב? אלא ללמד, שאלמלא יצר הרע לא היה אדם

נושא אשה, ולא הוליד ממנה בנים, ולא היה העולם מתקיים". אולם אסור לנו לבסס את הקשר על היצר הרע. המטרה האמיתית לשמה אדם צריך לישא אשה ולפרות ולרבות, היא המטרה של תיקון העולם – להיות שותפה שלו, לפעולה למען הכלל.

בדברי חז"ל אנו מוצאים, כי הגאולה עצמה תלויה בכך שעם ישראל יפרה וירבה: "אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף" (יבמות סג,ב); וכפי שמבאר שם רש"י (ד"ה גוף), כי ישנו מקום בו נתונות הנשמות שנבראו עם בריאת העולם, והן עתידות להינתן בגופים העתידיים להיברא (ומקום זה מכונה "גוף"), והגאולה תגיע, עם הינתן הנשמות בתוך כל הגופים.

אחת ההשלכות של דברינו הם, שאל לאדם להתעכב בבחירת בת זוגו במחשבות שונות כאשר יש לפניו אפשרות נישואין, שמא ימצא עדיפה ממנה, ושלא לא זו היא המיועדת, וימשיך לחפש את אשת חלומותיו (הנמצאת אולי רק בדמיונו). כי אם המטרה היא לקיים את רצון ה', הרי שיש להזדרז על האפשרות הראשונה הנקרת בדרכו – וכל זמן שאין רתיעה משמעותית באופן שנראה שלהם שלא יוכלו לחיות ביחד, עליהם להתאמץ ולנסות לעשות את רצונו.

### **מצות פריה ורביה – מצות כיבוש הארץ**

כאשר ברא ה' את האדם, זכר ונקבה, הוא בירך אותם: "פרו ורבו – ומלאו את הארץ וכבשוה..." (בראשית א,כח). הפריה והרביה לא נועדה להנאת האדם, אלא להטבה הכללית לעולם. הארץ צריכה להיכבש, בעצם הנוכחות של האדם וזרעו. מיד מי צריכה הארץ להיכבש? כך אנו מוצאים בהמשך הפסוק: "ורדו בדגת הים, ובעוף השמים, ובכל חיה הרומשת על הארץ". כלומר: האדם הוא בחיר הבריאה, ועליו להפעיל את כוחו ולממש את שלטונו על פני שאר הברואים. כך גם בירך ה' את נח ואת בניו (שם ט,א-ב): "פרו ורבו ומלאו את הארץ. ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ..." נח ובניו מקבלים חיזוק מאת ה' לשלטון האדם וזרעו על פני שאר הברואים, והוא מוסיף אזהרה נוספת הנוגעת לחשיבות קיום האדם (שם פסוקים ו-ז): "שופך דם האדם באדם דמו יישפך, כי בצלם אלוקים עשה את האדם. ואתם פרו ורבו, שרצו בארץ ורבו בה". על פי סמיכות הפסוקים הללו כותבים חז"ל, כי כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה,

כאילו שופך דמים, וכאילו ממעט את הדמות של השכינה מן העולם (יבמות סג,ב). חומרה גדולה זו אינה שייכת במי שרואה את הפריה ורביה כמימוש עצמי או כמטרה אישית, שהרי המדובר כאן במטרה עליונה החורגת מיחסו של האדם לעצמו ולזוגתו.

לכאורה נראה היה לומר, כי לא רק ישראל מחויבים בפריה ורביה, אלא אף הגויים, שהרי המצוה נאמרה במפורש לנח ולבניו. אולם הגמרא בסנהדרין (נט,ב) מבארת, כי בני נח אינם מצווים על הפריה והרביה, ורק עם ישראל מצווה על כך (וראה שם נט,א על הגויים "דלאו בני כיבוש ניהו", וברש"י שם: "לא נתנה ארץ לכבוש כי אם לישראל", בהקשר של דין "אשת יפת תואר", שהוא דין חריג שאינו מתאים לדרכי השגרה, והוא מתאפשר בשעת המלחמה, שהוא זמן הכיבוש). כלומר: כאשר התורה ניתנה לישראל, מצות הפריה ורביה הועתקה מן הגויים, והועברה לעם ישראל (ובאמת נחלקו שם מפרשים אם עד לזמן מתן תורה היתה מצוה על הגויים לפרות ולרבות או שמא מלכתחילה היא יועדה לזרע הראוי לה). מסתבר לומר, כי עם העתקת מצוה זו לעם ישראל, הועבר גם טעמה של הצורך בכיבוש, ביחס לכיבוש בו עם ישראל הצטווה, והיינו כיבוש הארץ מידי העמים הזרים הנמצאים בה.

וכך עוד נאמר בגמרא ביבמות (סד,א), כי מי שאינו עוסק בפריה ורביה, גורם להסתלקות השכינה מישראל. ולכאורה, מה הקשר בין מצוה פרטית זו לבין השכינה השורה על כלל ישראל? נראה להבין זאת על פי הפסוק המובא שם בגמרא "להיות לך לאלהים ולזרעך אחרריך" (בראשית יז,ז), אשר נאמר לאברהם אבינו בשעת ברית המילה, שם גם נכרתה עימו הברית לרשת את הארץ. ומוסיפה הגמרא: "בזמן שזרעך אחרריך – שכינה שורה. אין זרעך אחרריך – על מי שורה? על העצים ועל האבנים?" חייבת להיות המשכיות אנושית של עם ישראל בשביל השראת השכינה. ונדגיש: אין המדובר כאן בהשראת השכינה שבין איש לאשתו. המדובר בהשראת השכינה של כלל ישראל, השייכת למציאות מתוקנת – של מקדש קיים ובו שכינה "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כה,ח); ובפשטות גם הרמז של הגמרא לשכינה השורה על העצים ועל האבנים, רומזת לכך, שצריך שעם ישראל יהיה נוכח במקדש, ולא ייתכן שהבית יהיה ריק מעם ישראל (ראה בנוגע לבניין המקדש במלכים א ה,לב: "וויכינו העצים והאבנים

לבנות הבית" ובמדרש איכה רבה פרשה ד: "כך אמרו לאסף: הקדוש ברוך הוא החרב היכל ומקדש ואתה יושב ומזמר? אמר להם: מזמר אני ששפך הקדוש ברוך הוא חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל".

יש לציין, כי דברינו אינם רק בגדר דרוש, והכוונה בהם היא להלכה ולמעשה. כך אנו מוצאים גם בדברי חכמינו, המבינים שמצות הפריה והרבייה תלויה בדיני הכיבוש, עד שפסקו להלכה, כי האיש מצווה על הפריה והרבייה ולא האשה (כחכמים החולקים על רבי יוחנן בן ברוקה); וביאר זאת בגמרא (יבמות סה,ב) רבי אלעזר בנו של רבי שמעון, שאיש דרכו לכבוש ואשה אין דרכה לכבוש.

### **כובשי הארץ – שידוך לשם כיבוש**

דוגמאות לדבר אנו מוצאים בכמה מקומות בספרי הנביאים בהקשר של מלחמה וכיבוש הארץ. כך אנו מוצאים אצל כלב בן יפונה, שהבטיח את עכסה בתו לאיש אשר יכה את קרית ספר ולכדה, וכך זכה בה עתניאל בן קנז (יהושע טו,טז; שופטים א,יב). כך אנו מוצאים כי שאול המלך הבטיח לתת את בתו לאיש אשר יכה את גלית הפלישתי (שמואל א יז,כה); וכך אנו מוצאים שכאשר הוצע לדוד להתחתן עם בת שאול הוא בתחילה הצטנע ואמר שאינו ראוי להתחתן במלך, אולם לאחר שהוצע לו לעשות זאת תמורת מאה ערלות פלשתים נאמר: "ויישר הדבר בעיני דוד להתחתן במלך", ובאמת הוא היכה בפלשתים וארש את מיכל תמורת מאתיים ערלות פלשתים (שם יח,כז).

דבר כזה שהיה מוצע כיום, היה נראה כמתמיה ביותר: כיצד ניתן להציע שידוך ללא הכרות ראשונית, ללא בחינת התאמת המידות, ללא הכנה מסודרת, ורק על בסיס נצחון על האויב, להכריע לתת את הבת כפרס למנצח? ובאמת אנו מוצאים בחז"ל ביקורת על שאול, שהיה יכול להיות עבד או ממזר שיכה את גלית, ואז הוא לא היה יכול לקיים את הבטחתו. אולם לגבי גוף ההבטחה, לא מצאנו ביקורת לגביו, ונראה שמבחינת חז"ל הדבר דווקא הגיוני מאוד. אדם המקיים בהידור את המלחמה באויב, הוא אדם שניכר בו שהוא מתאים למצות הכיבוש, והוא ראוי להינשא עם המלך (או בהקשר של כלב בן יפונה, כלב ראה את המכה את העיר כראוי להינשא לבתו).

## נשיאת אשה – תיקון העולם בשביל הגאולה

ברכת ה' לאדם הראשון לפרות ולרבות ישר עם יצירתו, יכולה ללמד אותנו על ייעודו ועל המהות לשמה הוא נוצר, המתבטאת במצות הפריה והרבייה. כך גם אנו מוצאים במשנה בגיטין (ד,ה): "לא נברא העולם אלא לפריה ורבייה". אולם לא כתוב כאן שהאדם נוצר בשביל פריה ורבייה, אלא שהעולם נוצר בשביל זה. כלומר: הפריה ורבייה של האדם מהווה תיקון לכלל העולם. המשנה שם מביאה פסוק מנבואת ישעיה בביאור מטרה זו: "לא תוהו בראה – לשבת יצרה" (ישעיה מה,יח). העולם צריך לצאת משממונו, על ידי ההתיישבות והכיבוש. ומאחר שמצוה זו הועברה לעם ישראל, הרי שיש לראות את הערך הגדול של המצוה "לשבת", שהוא הייעוד של העולם, כקשורה בקשר ישיר עם מצות יישוב ארץ ישראל, עליה נאמר בספרי (פרשת ראה פסקה פ), כי היא שקולה כנגד כל המצוות שבתורה.

התיישבות ממושכת במקום מסוים, באה לידי ביטוי בפריה ורבייה שם, כפי שאמר ירמיה לגולים בבבל: "בנו בתים ושבנו... קחו נשים והולידו בנים ובנות... ורבו שם ואל תמעטו" (ירמיה כט,ה-ו). החורבן הגדול של ישראל בא לידי ביטוי בדברי ירמיהו שלוש פעמים, בנוגע להשבתת שמחת החתונות: "והשבת מערי יהודה ומחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה, כי לחרבה תהיה הארץ" (שם ז,לד; וראה שם טז,ט וכה,י). אולם סימן הגאולה מן החורבן יהיה בשוב השמחה של החתונות, כפי שאנו אומרים בכל חתונה במסגרת השבע ברכות מתוך דברי הנביא ירמיה: "עוד ישמע במקום הזה אשר אתם אומרים חרב הוא... קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה... מביאים תודה בית ה', כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה אמר ה'" (שם לג,י-יא). לכן גם דרשו חכמינו (ברכות ו,ב), על המשמח חתן וכלה, שהוא כמקריב קרבן תודה וכבונה חורבה מחורבות ירושלים – כי בשוב שמחת החתונות, אנו מבטאים את שוב הבניין של מקום זה, ואת שבות הארץ כבראשונה המתרחשת. לא חס ושלום כהתעלמות ממקום זה או משבות הארץ, אלא להיפך – מתוך הקשר הגדול לארץ ישראל ובפרט למקום הזה, מתוך ההבנה שבניית הבית הפרטי מחזקת את הבניין הלאומי, מגיעים בשמחה, ושואפים להביא קרבנות תודה, ולבנות את החורבה של חורבות ירושלים – את הבית הכללי, את בית המקדש.